

Malik AKSEL. Masal ve Resim Malik Aksel'in Kitaplarına Girmeyen Yazıları. [Yayına Hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu]. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016, ISBN: 978-605-5147-82-2, 518 sayfa.

Emine ÇAKIR*

İlk yazısı Varlık dergisinde çıkan ve ömrünün sonuna kadar çeşitli gazete ve dergilerde sanat, folklor, İstanbul hayatı ve kültürü hakkında yazıları yayımlanan Malik Aksel (1901-1987)'e ait bu kitaptaki yazıları, Beşir Ayvazoğlu bir araya getirmiştir. Ayvazoğlu, Aksel'in 1933-1977 yıllarına ait ve daha önce başka bir yerde yayımlanmayan 124 yazısına yer verdiği bu kitabı, kendi içinde konularına göre tasnif etmiş ve kronolojik sıra gözeterek okuyucuya sunmuştur. Ayvazoğlu bu yazıları altı başlık altında şu şekilde tasniflemiştir: Türk Resim Sanatı, Yeni Hayaller Yeni Şekiller, Masal ve Resim, Bir Yılbaşı Gecesi, Eski ve Yeni İstanbul, Plastik Düşünce.

Ayvazoğlu, bu kitapta resimlerden çok azının orijinaline ulaşabildiği için bunlarla birlikte Aksel'in kullanmadığı başka resimlere de bu kitapta yer verdiğini ifade eder. Aksel'in deneme türünde yazdığı bu yazılar sanatın resim, çinçilik, halıcılık, minyatür, karikatür, hattatlık, sanat tarihi ve halk edebiyatı gibi birçok yönüyle ilgilidir.

Aksel, bu yazılarının bir kısmında İslamiyet'in kabulünün Türk sanatı üzerindeki tesirini çeşitli örnekler üzerinden ortaya koyarken, resim sanatında Türkleri diğer kültürlerden ayıran özelliğin millî karakterleri olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Aksel, Türklerin resim sanatı konusunda başka milletlerden etkilendi-

ği başka milletleri de etkilediğini şu şekilde vurgular: "Milletler arasında muhaceretler, istilalar sanatta daima yenilikler doğurmuştur. Tarihte muhaceret ve istilalarıyla meşhur olan Türk kavimleri, sanat ve kültür itibarıyla birçok milletleri tesirleri altında bıraktıkları gibi, birçok milletlerin de tesiri altında kaldıkları şüphesizdir." (Aksel, 2016: 78). Aksel, özellikle dini sanattan ayrı değerlendirmesiz. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle resim algısının değiştiğini fakat resim yapma sanatının sonlanmadığını örnekler üzerinden açıklar. Mahşer yeri, sırat köprüsü, cennet cehennem tasvirleri, cennet köşkleri, cennet kuşları, melek tasvirleri, Hz. Adem ve Hz. Havva'ya dair resimler, Hz. Ali ile ilgili resimler, Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerini temsil eden resimleri örnek olarak verir. Ayrıca "Resim ve Yunus Emre", Mevlana ve Sanat" adlı yazıları halk edebiyatı özelinde dikkate değerdir. Ayrıca Aksel bu denemelerinde Cumhuriyet'ten sonra değişen sanat algısından, resimsiz ressamlardan, erkek ve kadın ressamlardan, sergilerden, eski sanat anlayışı ile yeni sanat anlayışından söz eder.

Aksel'in yazılarındaki üslubuna bakıldığında "Bizde ..." diye başlayıp özeleştiride bulunduğu görülmektedir. Özellikle sanat ve halk kültürü özelindeki bu özeleştirilerden bazıları şöyledir: "Yapıcı bir sanat tenkidine muhakkak ihtiyaç vardır" (Aksel, 2016:

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi, eminecakir.thb@gmail.com

119). “Sanat geri planda kaldı, ben ve sen ön plana geçti”. (Aksel, 2016: 119). “Bu memleket senelerdir taasubun boyunduruğu altında resimden korktu, onu bir suç saydı... Kendimizi bir türlü resim diliyle anlatamadık.” (Aksel, 2016: 124). “Sanatta yenilik hakkında toplu düşüncelerimiz daima ikilik gösterir. Sanatımızın yenileşmesi mi yoksa Avrupa sanatlarının memleketimizde yayılması mı lazımdır, bunu senelerdir, hatta yüz yıllardır anlayamıyorduk. Bazen Avrupa kopyacılığı bir kurt gibi sanatımızı kemirir, bazen de nerede şalvarlı bir köylü, davullu zurnalı bir oyun, minareli bir resim, kubbeli bir yapı görsek ona millî damgasını vurur, hayranlık duyarız” (Aksel, 2016: 169). “Ne dışardaki yabancı sanatları inanabildik, ne de eski sanatımızı zamanın ihtiyaçlarına uydurabildik” (Aksel, 2016: 173). “Bizde beş altı seneden beri halı, kilim, seccade, heybe modasıdır alıp yürüyor... Artık bizi bize satmaya lüzum yok. Şüphesiz ki her milletin kendine göre toplu güzellik duyguları vardır. Sanat kendini doğuran topluluğun isteklerine uygun eserler vermeye mani değil. Fakat kim bu örneklerle göre eserler yapmış ve başarı kazanmış? Bu ortada yok...”, “Birçok kadın ressamın olduğu ve bunların resimlerinin varlığının bilindiği fakat maalesef hiçbirinin resmi müzelerimizde yok. Özel ellerde de görülüyor. Bu unutkanlığın suçu, bu kadirbilmezliğin günahı bizim boynumuza mı acaba, yoksa sanatın boynuna mı?” (Aksel, 2016: 188). “Bugün Türk peyzajı Türk el sanatları tehlikeler geçirmedi. Yabancılar sanatlarımızı beğendirmeye çalışırken daha kötü duruma düşüyoruz. İstanbul’u İstanbul yapan şeylerden uzaklaştırıyoruz. Eskiden niçin atlı

araba devrinde seyyahlar İstanbul’a akın akın geliyorlardı. Bunu eski yabancı ressamın tablolarından öğrenmek mümkün.... Bugün Karagöz ve ortaoyunlarında görülen hayatı o devir İstanbul bütün gelenekleriyle yaşıyor, yabancılara da yaşatıyordu. Hâlbuki biz memleketimize gelen yabancıya da bizim gözlerimizle bizi görmesini istiyoruz ki bundan büyük hata olamaz” (Aksel, 2016: 343). “Ele aldığımız herhangi bir çocuk dergisine veya salon gazetesine göz gezdirdiğimiz zaman bu eserlerin, âdeta başka memleketlerde çıktığına hüküm verecek yabancı fotoğraf, resimler ve çizgilerle dolu olduğunu görürüz. Bu hâl, bizde ne kitap ressamı yetişmesine imkân verir, ne de millî zevkin doğmasına”, (Aksel, 2016: 238), “Bir vakitler, yangınlarından arta kalan eski İstanbul evleri, tablolarımızdan çok karikatürlerde görünürdü. Son zamana kadar Ramiz’in, Cemal Nadir’in çizdiği sokak karikatürlerinde, yan yatmış, direklerle tutturulmuş, üzerlerinde nazarlık olarak, iki üç baş sarımsak, eski pabuçlar bulunan bu evler, artık yeni karikatürçülerin konuları olmaktan uzaktırlar” (Aksel, 2016: 344). Ayrıca Aksel, resim konusunda toplumca yaygın olarak kabul edilen yanlışların olduğunu ifade eder. “Türklerde dinî resimler inanılmayacak kadar çoktur. Benim anladığım, Türkler hiçbir zaman geniş mânâda resme düşman olmamışlar, hattâ bazı eserlerde resim dinin telkin vasıtası bile olmuştur” (Aksel, 2016: 31). Tüm bu eleştirilerden hareketle Aksel’in resim sanatının, hayatın her alanında millî bir karakter taşıması gerektiğinin altını çizdiği görülmektedir.

Bu kitabın halk bilimi ve halk edebiyatı özelindeki önemine bakıl-

diğında kitaba da ad olarak verilen üçüncü bölümdeki “Masal ve Resim” başlığını taşıyan yazı ve bu bölümdeki diğer yazılar incelemeye değerdir. Aksel’in “Masal ve Resim” adını taşıyan denemesinin Ayvazoğlu tarafından kitaba ad olarak verilmesinin tercihi de ayrıca önem taşımaktadır. 1946 tarihli bu yazı okuyucuyu, eserin sadece masal ve resimle ilgisi varmış gibi bir düşünceye sevk edebilir, fakat bu genel değerlendirme yanlış olur, zira masal ve resimle ilgili kısım kitabın sadece bir bölümünü teşkil etmektedir ki bu bölümde kullanılan masal kelimesinin çoğu yerde halk hikâyesi türü yerine kullanıldığı görülmektedir. Aksel’in bu yazılarda masal olarak örneklendirdiği ve telmihte bulunduğu anlatılardan bazıları masal değil halk hikâyesidir. Bu adlandırmadaki bilimsel tür tartışmasını bir kenarda bırakacak olur isek Aksel’in, masal ve halk hikâyelerinde resmin kullanılması hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir: “Masalların birçoğunun başlangıç düğümü resimdir.” (Aksel, 2016: 230). “Halk kitaplarında iki türlü resim vardır: Biri âşığın hayalinde yer alan resim, diğeri kitap sayfalarında görülen resim” (Aksel, 2016: 273). “Eski halk hikâyelerini inceleyecek olursak resim ile masal arasında çok defa sıkı bir yakınlık görürüz. Bu yakınlık sadece insan konuları üzerinde değil, hayvanlara ait konularda da kendini belli etmektedir... Mesela eskiden kıraat kitaplarında görülen La Fontaine’in zannedilen Ali Çelebi’nin yazıp resimlediği iki kaz tarafından uçurulan geveze kaplumbağa hikâyesi gibi” (Aksel, 2016: 199). “Bizde halk masallarında resmin dikkate değer önemli bir mevkii vardır. Burada resmin kötüsendiğini değil, aksine

olarak onun sevildiğini, hatta övüldüğünü görürüz. Bu masallarda resimle başlayan pek çok vakalara rastlanır. Örneğin, Emrah ile Selvihan hikâyesi bizde halkın resim sanatına ne derece mana verdiğine güzel bir işarettir. Elif ile Mahmut hikâyesinde, onun dışında Koroğlu’nun resme bakıp âşık olması gibi birçok örneğin halk hikâyelerinde yer aldığını belirtir. Hâsılı böyle o kadar çok halk hikâyeleri, masalları vardır ki bunların yegâne konuları, hareket noktaları resimdir” (Aksel, 2016: 202). Elif ve Mahmut’un hikâyesinde, “...Mahmut’un eline Elif’in resmini verirler. Mahmut’un aklı başına geldikçe resmi koynuna sokup “Neredesin ey Hutun diyarı?” diye nara atarak atına biner ve yola revan olur. Resme baktıkça Elif’in ateşiyle gâh güler, gâh ağlar. Yüzü ayva gibi solar. Günlerce ah u zar eder. Mahmut sarayın önüne gelip de pencerede bir âfet-i devrani püskürme benli bir Züleyha-yı sâni görünce bakar ki resimdeki nin eşidir. Yüreği pare pare olup düşüp bayılır” (Aksel, 2016: 203). “Şiirde hudutsuzlaşan güzellikler resimde katileşir, sadeleşir; hatta basitleşir. Burada Yusuf’un efsanevi güzelliğini, İsfendiyar’ın kahramanlığını görmemize imkân yoktur. Ne Leyla masallardaki gibidir, ne Mecnun. Biz ancak bu resimlerden ziyade gönül levhasındaki Mecnun ve Leyla’nın güzelliğine ermiş bulunuruz” (Aksel, 2016: 213) diyen Aksel, resmin folklor ilişkisine değinirken aslında resmin hiçbir zaman sözün yani hayal gücünün önüne geçemeyeceğini de vurgulaması önemlidir. “Masalları, efsaneleri resimle yaşatmak imkânsızdır. Şiirde tabiat, kelime oyunu yapmaya ve hüner göstermeye vesile olan hayalden ibarettir. Tasvirdeki örnekler katılaştırmıştır. Masallarda tabiat, kendi görü-

şünden ziyade şairin kelime şekillerine bağlı bir görünüştedir. Onun için bu suretler, şairin kâinatına uymasa da ölmektedirler” (Aksel, 2016: 213). “Peri padişahı, resimden fazla masala yaraşır. Kafdağı arkasında insan yüzlü Anka kuşu, abıhayatı içen, bastığı yerde yeşil çimenler biten Hızır, ancak efsane ve masal yoluyla tasvir edilir. Yılanlar padişahı Şahmaran’ın zümrütler içindeki mağarası resimle anlatılamaz. Çünkü vuzuh masalla bağdaşamaz, hayal hudutları hakikat hudutlarına sığmaz. Şiirin kafamızda yaptığı resim, ressamın resminden çok daha zengindir.” (Aksel, 2016: 214). “Kerem’in aşk uğrunda otuz iki dişini çıkarttığı, Arzu’nun parmaklarını kestiği, Ferhat’ın dağı deldiği ve külüngü başına indirdiği ve nihayet Mecnun’un boynuna zincir taktığı ve başına leylekler konduğu resimlerde görülmektedir. Bu masal âşıklarında dünya saadeti de yoktur. (Aksel, 2016: 231) Ör. “Mahmud’un Elif’le görüştüğünün resmidir.” (Aksel, 2016: 233). “Bazen resimlerle metinler arasında tezatlar da göze çarpar. Mesela gül yüzlü Leyla’nın resmi, yaba dişli patlıcan burunlu diye tavsif edilen acuze, sihirbaz karılardan farksızdır. Bunlar şüphesiz bu resimleri yapanların iktidarsızlıklarından ileri gelmektedir. Masallarda güzellik ölçütleri hiç değişmez. Erkek Yusuf peygambere, kadın da Züleyha’ya benzer” (Aksel, 2016: 233). “Resimle başlayan, konusu doğrudan doğruya resim olan hikâyelerden biri de Vamık ile Azra’dır. Hoca Beşir adındaki bir nakkaş, gezdiği yürüdüğü yerlerde güzellerin resimlerini halka gösterirken, zamanın padişahı bu resimlerden birini beğenir ve resimlerde gördüğü kızla evlenir” (Aksel, 2016: 235). “Masalların konusu olan resim-

ler, âdeta büyü, sihir tesiri yaparlar. Bunlar, tasvirde ziyade aşk tılsımıdır” (Aksel, 2016: 236). “... bunu maalesef hâlâ millî bir mesele, haysiyet meselesi telakki etmiyoruz. Üzerinde hassasiyetle durmuyoruz. Bu iş, alelade bir ticaret işi, bir kazanç işi değil, bir sanat, daha büyük ölçüde bir memleket işidir” (Aksel, 2016: 241). Bu yazılarda Aksel’in her defasında vurguladığı duygu, millî sanat zevkinin önemidir.

Bu bilgilerden hareketle Aksel’in resmin, halk hikâyesi ve masalla ilişkisini iki türlü ele aldığı söylenebilir: Öncelikle olarak anlatıların içerisinde resme yer verilmesi ve resmin anlatının içerisinde kahramanın hayatını doğrudan etkileyen önemli bir husus olarak görülmesidir. Bir diğeri ise anlatılara dair bazı önemli sahnelerin, ressamlar tarafından resmedilmesidir. Bu yönüyle bu kitaptaki yazıların, halk bilimi ve resim ilişkisi özelinde münferit akademik çalışmalara kapı aralayacağı kuvvetle muhtemeldir. Bir resimden halk hikâyesine ait bir sahnenin okunması yahut halk hikâyelerinde resmin işlevinin önemi şeklinde özetlenecek bu durum, okuyucuya ve bu konuda araştırma yapacaklara farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu kitap, sadece halk bilimcilerin değil, günümüz ressamlarının da millî bir çizgide ürün ortaya koymalarını sağlayacak örnekleri ortaya koyması yönüyle de önemlidir. Resmin millî karakterde yani Türk kültürünü yansıtan bir çizgide olması gerektiğini vurgulayan bu kitaptaki yazılar, halk bilimi ve halk edebiyatı açısından okuyucuya ve araştırmacıya nitelikli örnekler sunmaktadır.